

ROMÁNIA ÉS A KÖZPONTI HATALMAK I. KÁROLY HALÁLÁIG

II. AZ 1914 AUGUSZTUS 3-1 KORONATANÁCS

JÚNIUS 28-AN LŐTTÉK LE a trónörökös párt Szarajevóban. Az első benyomás, amit Bukarestben a merénylet okozott, részvét volt és megdöbbenés. Ferenc Ferdinánd népszerű volt Romániában; mikor 1909-ben feleségével Szinajában volt, a román királyi család sok tisztelettel és az összesereglett erdélyi és regáti román-ság nagy lelkesedéssel fogadta. A világháborút megelőző években a románok még nem várták az osztrák-magyar monarchia közeli felbomlását, aspirációik egyelőre egy federalizált osztrák egyesült államok létrejöttének reménységében merültek ki, radikálisabb lehetőségre, Nagyrománia megvalósulhatására nem mertek gondolni. A federális osztrák állam elméleti megalapítója az erdélyi Popovici Aurél, szószólója a szintén erdélyi Vajda Sándor volt, megteremtését pedig Ferenc Ferdinándtól várták. Csak egy páran voltak, regátiak, Brátianu, Take Ionescu, Iorga, akik Ferenc Ferdinánd federalizmusában sem bíztak s az irredenta Nagyrománia eszméjét egy pillanatra sem adták fel.¹

Mindenesetre a tragédia első pillanatában a románság túlnyomó része úgy érezte, hogy nagy reménysége foszlott széjjel és önző gyászba borulva siratta az osztrák és a magyar trónok örökösét. Gyászba borult az uralkodócsalád is, „az aggodalom közös érzése összetartotta tagjait, mint állatokat a közelgő vihar érzése“, írta e napokról Mária királyné. Különösen az öreg uralkodó, túl a hetvenen, törekény testtel, viaszszínű arccal, kereste emberek társaságát, mialatt kínzó és folyton fogyó reménységgel várta az események fejlődését.

A BUKARESTI BÉKE elrontotta a helyzetet a Balkánon. Az 1912—13-iki háborúból az osztrák-magyar monarchiától irredenta területeket követelő két állam, Románia és Szerbia, területben és önérzetben megnagyobbodva került ki s a bolgár—román viszony a dobudzsai kompenzáció folytán teljesen megromlott. A román balkáni politika alapját a bukaresti béke változtathatlansága, a bolgár politikáét a béke revíziója képezte. E törekvések automatikusan sodorták Romániát a szerb barátság felé s távolították el, karöltve a folyton gyarapodó erdélyi irredentizmussal, Ausztria-Magyarországtól, ami a hármasszövetséggel való szakítást jelentette, úgyhogy — írta a bécsi külügyminisztériumnak a szarajevói merénylettel egyidőben Berlinbe

¹ I. Russu Abradeanu: *Indragojtirea unui Habsburg de o frumoasă Română din Ardeal*. 163—171. lapokon.

küldött memoranduma — már kétséges volt, hogy egy európai összekötés esetén meme-e Carol király és kormánya a monarchia oldalára állani? A memorandumot a gyilkosság hatása alatt Ferenc József sajátkezű levelének kíséretében küldte el Vilmos császárnak s ebben ezt írta a szövetséges Romániáról:

A szerb oldalról jövő pánszláv veszedelmet növeli az a körülmény, hogy szövetségi viszonya ellenére Románia szoros barátságot tart fenn Szerbiával és benn az országban egy éppen olyan gyűlölködő agitációt tűr el a monarchiával szemben, mint Szerbia.

Az uralkodó (Ferenc József) nem akar egy olyan régi barátnak, mint Carol király, a hűségében és jó szándékában kételkedni, de az utolsó hónapokban ő maga mondta több ízben a monarchia bukaresti követének, hogy tekintve a közvélemény Német- és Ausztria-Magyarország-ellenes hangulatát, nem hiszi, hogy szövetségi kötelezettségének eleget tudna tenni.

A külügyminisztérium nézete szerint a román politika irányváltásával szemben nem marad más hátra, mint közeledés Bulgáriához, ami természetesen ismét káros befolyással lesz a román viszonyra.

Ilyen volt a román helyzet, mikor július 23-án a monarchia átnyújtotta Belgrádban az ultimátumot. A politikai világ képe egy csapásra megváltozott Bukarestben; a közömbösséget, ami a szarajevói eset iránt közvetlenül érzett részvétet követte, mérhetetlen felháborodás váltotta fel. „L’Autriche est devenue föllé“, Ausztria megbolondult I.A. háború réme egyszerre határozott irányba terelte a román közvéleményt. Az emberek észrevették, hogy a román ideál megvalósítása másképp is történhetik, mint békés úton, államjogi átalakulással, federális Ausztria útján: nem békés eszközökkel, hanem háború útján és nem a monarchia oldalán, hanem a monarchia ellenére.

De a hivatalos politika útja nem volt ilyen durván egyszerű: a román politika egy csaknem megoldhatatlannak látszó paradox előtt állt; a román irredentának igénye volt „úgy a Kárpátokon túl, mint a Pruth másik partján: az első konfliktust jelentett az osztrák-magyar monarchiával, a másik Oroszországgal“. A román „igények“ kielégítése konfliktust jelentett mindkét hadviselő féllel, az egész világgal. S ezt a politikai szétszóródottságot fokozta a nemzeti vonzalom szakadozottsága. „Mi mind szeretjük Franciaországot és mind félünk Oroszországtól“, — magyarázta Marghiloman a bukaresti szerb követnek — „a legjobb viszonyban vagyunk Németországgal és állandó krízisben Ausztriával“. „Je suis germanophile, mais j’adore la France“, németbarát vagyok, de imádom Franciaországot, mondta egy másik román politikus a bukaresti francia követnek, Saint Aulaire-nak, s ezek a vegyes érzelmek hol russo-, hol austrofobiában jelentkeztek. Amíg az orosz terjeszkedés volt imminens a Balkánon, a románok tőlük féltek és háttérbe szorult az osztrák, jobban mondvá magyar-gyűlölet; de amilyen mértékben halványult a berlini kongresszus emléke és enyhült az orosz nyomás a keleti határon, olyan mértékben gyarapodott a magyarországi románok elnyomását hangoztató irredentizmus és nőtt a monarchia elleni hangulat.

A háború kitörésének pillanatában az egész román közélet az erdélyi irredentizmus és a legyőzött bolgártól való rettegés hatása alatt állt, az egész románság osztrák-, magyar- és bolgárellenes volt.

Egyedül Carol király állt és tartott ki megalkuvás nélkül a központi hatalmak mellett. „Amíg én uralkodom, addig kizárt dolog, hogy Románia fegyvert fogjon Ausztria ellen“ — mondta Waldhausennek, a bukaresti német követnek. De azért őt se a román politika céljai, hanem német becsületérzése vezette.

Az ősz uralkodón kívül őszintén mellette csak az öreg Carp Péter tartott volt ki, meggyőződéses németbarát, aki ifjúkorában rajnai egyetemeken vált a német kultúra rendíthetetlen hívévé.

Valamennyire Marghiloman is a központi hatalmak barátjának számított: ő volt a germanofilek „legpárizsiasabb“ képviselője. De ő már csak azért nem akart már most a központi hatalmak ellen fordulni, mert „még nem tartotta az erdélyi kérdést elég érettnek, hogy miatta mindent kockára lehessen tenni. Még húsz év kell“, — mondta Carol királynak — „hogy a dolog megérjék, mikor a monarchia Magyarország miatt szétesik“. S az uralkodó helybenhagyta.¹

A többi, kezdve a miniszterelnökön, Bratianun, végig a véreszájú antantbarát, háborúspárti Filipescuig, mindenki osztrákellenes volt, csak politikai ravaszságuk mértékében különböztek, hogy vajjon egyelőre ideiglenes semlegességet mondjanak-e ki; most, azonnal, vagy később támadják-e meg a monarchiát, vagy ha győznének a központi hatalmak, hogyan állhatnának akkor mégis a győztes oldalára?

Az uralkodó előtt a maga teljességében állt a helyzet nehézsége.

Pár nappal az augusztus harmadiki döntő koronatanács előtt audiencián fogadta Marghilomant s megmutatva neki Vilmos császár és a cár sürgönyeit, melyekben mindkettő „régii barátságukra“ hivatkozva szólította fel, hogy mellette lépjen a háborúba, mérlegelte a király a lehetőségeket:

1. a közvélemény és a hadsereg osztrákellenes;
2. ha Ausztria mellé áll Románia, Oroszország a maga oldalára billenti Bulgáriát s Románia két ellenség közé szorul, elvágják a tengertől;
3. Ausztria ellen küzdeni: tiltja a becsület; ott van a hármaszövetséggel való szerződés.

Valami olyan gondolattal halasztotta el a király az állásfoglalást, hogy meglehet várni Olaszország döntését.⁸

Így érkezett el augusztus 3-ika, „journée decisive pour la Roumanie“.

AUGUSZTUS 3-ÁN DÉLUTÁN 5 órakor ült össze a koronatanács a szinajai Peles-kastély zenetermében. A hosszú, hivatalosan zöld asztal közepén vörös marokkóba és zöld bőrbe kötve heverték a „híres és miszteriózus“ államszerződések példányai.⁸

¹ Marghiloman: Note politice, I. 227.

² U. o. 226—228.

³ A koronatanács lefolyásáról nem vezettek jegyzőkönyvet, de jelenvoltak feljegyzései láttak napvilágot az utóbbi időben, melyekből a tanácskozás külsőségei és lefolyása összeállítható.

A. Marghiloman: Note politice, I. 230. és köv. 1. — I. G. Dúca: Consiliul de coroană dela Sinaia din 3 august 1914. — P. Lindenberg: König Karl von Rumänien. II. 306. — Georges Fotino: La neutralité roumaine, une scéance historique au conseU de la couronne. „Revue des deux Mondes“ 1930 augusztus 1. 529. lap. — N. Poliziu-Micsunesti: Consiliile de coroană din 1914 și 1916. „Adeverul“ 1933 január 10.

Carol király Ferdinánd trónörökös kíséretében sötét, tábornoki kis uniformisban jött az összegyűlt államférfiak közé: ott voltak az akkor liberális Brătianu-kormány összes tagjai: a miniszterelnök, Ionéi Brătianu, Porumbaru, Costinescu, Mortun, Radovici, Constantinescu, Anghelescu, Antonescu és Dúca s a kamara elnöke, Ferechide; ott volt két életben lévő volt miniszterelnök, Theodor Rosetti és Petre Carp; a konzervatív párt vezetői, Marghiloman, Lahovary és Gradişteanu és a konzervatív-demokrata párt tagjai közül Take Ionescu, Dissescu és Cantacuzino-Pascanu. Az uralkodó jobb- és baloldalán ült a két volt miniszterelnök, szemben vele a trónörökös, mellette egyik oldalon Brătianu, másikon Marghiloman; a többiek az asztal körül szerteszéjjel.

Temetői csend lett, amint az uralkodó belépett — írja Dúca, a nemrég leölt miniszterelnök. — Az volt az érzésünk, hogy valami hatalmas súly nehezedik reánk és nyom le. A hozandó határozatok súlya magától értetődő izgalmat és leírhatatlan ünnepélyességet kölcsönzött a pillanatnak. Pár szótlán pillantást váltottunk egymással az asztalon keresztül s azután a király megtörte a csendet. Izgatott volt és nem leplezhető erőfeszítésébe került, hogy nagy lelki felindultságát el ne árulja.

Románul kezdett beszélni; kérte, hogy tekintve a kérdés rendkívüli fontosságát, mely felől a nemzet nevében döntenünk kell és mivel gondolatait pontosan akarja kifejezni, franciául szólhasson, jegyzetből olvashassa és a tanács tagjai is franciául szóljanak hozzá.

A román nép jövőjére oly fontos koronatanács tárgyalása tehát egy idegen nyelven folyt le.

Az uralkodó széttárta írásait és reszkető hangon egy aránylag rövid memorandumot olvasott fel:

„Az európai háború kitört s e veszélyes helyzetben szükségesnek tartom, hogy országom államférfiaival, akik hosszú uralkodásom ideje alatt oldalamon álltak, tanácskozást tartsak és e súlyos pillanatban meghallgassam véleményüket. Hazaszeretettükre és jóérzésükre appellálok, hogy könnyítsék meg nehéz feladatomat és a rettenetes felelősség elviselését, mely engem és az egész országot egy olyan döntés elé állít, melytől Románia egész jövője függ. Érzelmi politikának nincs helye egy olyan órában, melyben egész Európa sorsa forog kockán s amelynek keretében Románia magatartása, hála okos külpolitikájának, fontos tényezőt képez. Az okosság nagy erény, de nem szabad túlzásba vinni. El kell, hogy határozzuk, hogy melyik úton haladjunk.

Elsősorban szóba jöhet az ország semlegessége.

De a történelem tanúsítja, hogy azok az államok, melyek egy általános összecsapás alkalmával semlegesek maradtak, második helyre kerülnek és a békekötés alkalmával nem részesülnek figyelemben. Románia nem érdemel ilyen megaláztatást.

A másik lehetőség, hogy egyik vagy másik hadviselő fél oldalára álljunk.

Kétkedem, hogy az ország hangulata olyan volna, hogy Oroszországhoz csatlakozzunk.

Tehát csak az a lehetőség marad, hogy a hármasszövetséghez kössük magunkat.

A hármasszövetség olyan hatalmas katonai erők felett rendelkezik, hogy nem kétséges, hogy a háborúból győztesen fog kikerülni. Románia politikája harminc év óta e szövetség politikájához irányul, azóta köt minket formális kötelezettség hozzá. Az egész országra nézve becsület kérdése, hogy tiszteletben tartsuk az adott szót, csak ezen feltétel alatt számíthatunk az irántunk barátságos hatalmakra. A közvéle-

ménnyel nem lesz könnyű a nehéz kérdést és a fennálló kötelezettségeket megértetni, annál kevésbé, mert más célok fognak megpróbálkozni, hogy felülkerekedjenek; mindezek ellenére meggyőződésem, hogy eljön a nap, mikor az ország áldani fogja azt a politikát, melynek követésére mi kötelezve vagyunk. Természetesen minden háború a hadseregektől függ, de csaknem bizonyos, hogy mi a győztesek oldalán fogjuk magunkat találni s elhatározásunk megkapja méltó jutalmát.

Életem végén, uralkodásom befejezésekor egy óhajom van: hogy Romániának olyan jövőt biztosítsak, mely a nagyhatalmakkal egy vonalba emeli. A kilátás megvan reá, mert a háború befejezésekor Románia szavának meghallgatása nélkül nem történhetik döntés s ha Isten is úgy akarja, az dicsőségben és meggyarapodva fog történni.“

Az uralkodó befejezte és hosszasan, várakozóan nézett tanácsosaira: sehol egy szó, sehol egy mozdulat. A király Brátianuhoz fordult, de a miniszterelnök azt kívánta, hogy előbb az ellenzék tagjai szóljanak hozzá a kérdéshez.

Az ősz Rosetti szólalt meg:

Kis, fiatal állam vagyunk, tegnap szabadultunk fel a rabságból: ne akarjunk nagypolitikát csinálni. Szerződéseket meg kell tartani, de a hármasszövetségi szerződés nem kötelez a háborúban való részvételre. Annál, hogy a közvélemény ellenére viseljünk háborút, jobb, ha semlegesek maradunk.

A királyra láthatóan kellemetlen benyomást tettek Rosetti szavai, kitől, Carp bizalmas barátjától, elvárta, hogy ne hagyja őt cserben. Rosetti után Carp szólalt fel:

A semlegesség úgy erkölcsi, mint anyagi szempontból lehetetlen. Romániát egy szerződés köti, melynek eleget kell tenni, ha a művelt államok sorában akar maradni. Úgyis hiába jelentjük ki semlegességünket, nem fogjuk tudni fenntartani, előbb vagy utóbb megszáll egyik vagy másik hadviselő fél. A központi hatalmak győzelme pedig biztos.

Egy pillanatnyi szünet után kérdezte:

Mit jelent ez a háború?

A germánság és a szlávság küzdelmét. Az ország érdeke pedig az előbbi győzelme, mert Oroszország győzelme Románia halálát jelenti. Minden habozás nélkül kívánom, hogy üzenjük meg a háborút Oroszországnak.

Beszélnék közvéleményről! Engem a közvélemény nem érdekel. Az államférfi kötelessége nem az, hogy megköttesse magát általa, hanem hogy vezesse azt. A közvélemény tévedhet, a világos ítéletű államférfi a maga útján kell, hogy járjon. A közvélemény még hálás lesz egyszer, hogy nem követték tévedéseiben.

Carp szenvedélyes felszólalása, mint Dúca írja, erős benyomást keltett, de csakhamar paralizálta Marghiloman hideg, logikus beszéde.

Marghiloman szerint kétségtelen, hogy egy nemzetközi szerződés kötelez, de a jelen esetben az 1883-1 szerződés szerint nem forog fenn Románia számára a casus foederis. Kérésére maga az uralkodó olvasta fel a szerződés idevonatkozó szakaszát és megállapították, hogy Románia nem köteles az intervencióra.

Vizsgálom én is a két lehetőséget — folytatta aztán Marghiloman. Ha Ausztriával megyünk... (a király közbeszólt: Németországgal) az első eredmény az lesz, hogy le kell hogy mondjunk a bukaresti békéről. Belenyugodhatunk, de azzal a tudattal, hogy ez a Bulgáriával való barátságot és megnagyobbodásába való belenyugvást jelenti. Meg-

engedhető eredmény, de növelni fogja a közvélemény előítéleteit. Azután jelenti a román eszme feladását Ausztriában és másutt. Egyetlen kilátás, hogy a győzők oldalán lennénk s ez döntő jelentőségű. Olaszország félreállása ugyan ezt is csökkenti és kétségessé teszi.

Az Oroszország mellé való állás igen nagy erkölcsi kárral jár. Senki sem kívánja s én sem tanácsolom.

Tehát csak a semlegesség marad hátra.

Lehetséges-e?

Oroszország kívánja és respektálni fogja. Nem áll érdekében, hogy a másik oldalra billentsen.

Ausztria? Ausztriának sincs érdekében, hogy elkedvetlenítsen és boldog lehet, hogy rendelkezhetik azokkal a hadtestekkel, melyeket egyébként ellenünk kellene, hogy küldjön.

Megegyezik-e a tisztességgel?

Kétségtelenül. Casus foederis nem létezik. Ha úgy lehetne magyarázni, hogy egy szomszédos állam területén folyó intrikák támadásra adhatnak jogosultságot, akkor egy napon azt mondhatnák, hogy a Liga Culturala feljogosít, hogy megtámadjuk Ausztria-Magyarországot.

Ha Olaszország úgy fogja magyarázni, hogy nincs casus foederis, senki sem fogja megérteni, hogy mi miért magyarázzuk másként.

Lahovary szintén a semlegességet ajánlta. A háborút Ausztria-Magyarország kezdte és célja a bukaresti béke felforgatása. Az eredmény, ha a központi hatalmakat győzelemhez segíti Románia, egy hatalomban megnőtt Magyarország volna, amely még jobban elnyomná a románságot, mellette egy területben gyarapodott Bulgária és egy meggyöngített Szerbia; a keleti határon pedig egy 150 milliós legyőzött Oroszország, ellenségként, melynek egyetlen célja volna Besszarábia visszavétele. A német győzelem se teljesen bizonyos; Olaszország esetleges semlegessége nagyon csökkenteni fogja a központi hatalmak kilátásait.

Carp, ki növekvő izgatottsággal hallgatta Lahovaryt, itt hevesen közbeszólt:

„Az lehetetlen, az utolsó hírek ennek ellenmondanak“, és ismeretes hevességével állította, hogy lehetetlen, hogy Olaszország semleges maradjon: Olaszország eleget fog tenni szerződéses kötelezettségének.

A heves összeszólalkozásnak a király vetett véget, átadva a szót Gradisteanunak, aki teljesen Lahovary szellemében beszélt s a semlegesség mellett foglalt állást.

Habozva és meggyőződés nélkül beszélt Take Ionescu:

Első az ország becsülete, — mondta — de casus foederis esete nem fog fenn. Abban igaza van Carpnak, hogy a háború a német és a szláv világ összecsapása lesz, de nincs igaza abban, hogy ne volnánk kötelesek tekintetbe venni a közvéleményt. Az utolsó időkben Ausztria olyan magatartást tanúsított Romániával szemben, ami lehetetlenné teszi, hogy melléje álljon, — viszont az utolsó harminc év története azt sem engedi meg, hogy Oroszország oldalán legyen.

Románia számára nem lehet más út, mint a semlegesség.

Miután Dissescu és Cantacuzino nem akart beszélni, a kormány nevében Brătianu szólalt fel:

Románia — mondta — nem kötheti sorsát szövetségeseiéhez, akik nem vették a fáradságot, hogy terveikről előzetesen értesítsék, hogy szándékukat közölték volna. Mint szuverén állam nem engedhetjük, hogy így bánjanak velünk. Különben is, Románia nem vehet egy olyan háborúban részt, melynek célja egy kis állam megsemmisítése.

A közvélemény teljesen a háborúban való részvétel ellen van. A közvéleményt teljesen az erdélyi románság sorsa dominálja. A hármasszövetséghez való tartozásnak mindig ez volt a sötét pontja. Az utolsó időkben Ausztria-Magyarországban mind olyan dolgok történtek, melyek megakadályozták a szövetség szellemének érvényesülését. A románság helyzete túl a hegyeken, a romanizmus nemzeti ideálja: olyan kérdések, melyeket egy román kormány sem hagyhat tekinteten kívül.

Ha jelentéktelen kérdésekben figyelmen kívül hagyható is a közvélemény, a nemzeti élet nagy kérdéseiben egy államférfiú sem teheti magát túl a nép akaratán. Mi nem viselhetünk olyan háborút, melyet a nemzeti öntudat nem ért meg és nem helyesel.

Most maradjunk semlegesek: a háború nagyon hosszú lesz; lesz még alkalmunk, hogy beszéljünk.

Még be sem fejezte felszólalását, mikor hevesen közbevágott Carp: „Ez a gyávaság politikája: nincs bátorságuk, hogy viseljék a jelen óra felelősségét, kényelmesebbnek találják, hogy a közvélemény háta mögé bújjanak!“

Brátianu tiltakozott s a két hevesvérű államférfiú között olyan harc indult meg, amilyen ritkán esett meg a világon: összecsapásuk a tanácskozás tetőpontját képezte. „Soha Carp ilyen ékesenszóló nem volt“ — írta Dúca. — „Egy szavával sem értettünk egyet, de bámultuk ennek az aggastyánnak az erejét és ékesenszólását.“

A szóharc közepett nyílt az ajtó s egy lakáj telegrammot adott át a miniszterelnöknek: a hivatalos értesítés volt, hogy Olaszország deklarálta semlegességét. A király egy lemondó mozdulatot tett. Mindenki Carpra nézett, aki pár perccel ezelőtt még konokul állította, hogy Olaszország teljesíteni fogja szövetségesi köteletségét. De Carp rendíthetetlen volt: állította, hogy Németország olasz és román semlegesség ellenére is győzni fog, követelte a központi hatalmak mellett való fegyverfogást: „kész vagyok érette a felelősséget vállalni“.

Felszólalt Ferechide és Costinescu, mindkettő a semlegesség mellett. „De erre már nem volt szükség“, — írta Dúca — „a játszámát már megnyerték azok, akik a semlegesség mellett voltak. Annyi politikai vezér és politikai alakulat közül, amely itt volt képviselve, egy ember maradt Carol király mellett; a sors iróniája folytán éppen az, akivel addig soha sem bírták megérteni egymást: — Carp! Kínos volt a király helyzete s testileg, lelkileg annyira letörtnek látszott, hogy mindnyájan mély részvétet éreztünk iránta.“

Újra megszólalt Carp:

„Sire“, kezdte éles hangon, „konstatálni akarom, hogy az országra nézve e legsúlyosabb pillanatban és egy hosszú nemzeti fejlődést jelentő uralkodás után, Felsőgedet minden párt és minden párt vezére elhagyta.“

Ez a rettenetes vád egyszerre új mederbe terelte a tanácskozást. Brátianu élesen tiltakozott: egy meggyőződést, mely a haza legszen-
tebb érdekeinek védelméből fakad, nem lehet a trón iránti illojalitás-
nak magyarázni.

„Drága Carp“, vette át a szót Marghiloman, „azzal, hogy mi tanácsot adtunk öfelségének, nemhogy elhagytuk volna őt, hanem fedezzük a koronát. Amilyen ma a közvélemény hangulata, ha hagynók, hogy az uralkodó hadat üzenjen, a világ azt mondaná, hogy a háború nem a nemzet, hanem a király háborúja. Éppen ez az, amit mi a korona presztízisének érdekében kerülni akarunk.“

A király még egy utolsó kísérlettel akarta tanácsosait a maga igazáról meggyőzni; izgatottan, csaknem reszketve, halk és elhaló hangon így szólt:

„Uraim, én a központi hatalmakhoz érzem kötve magamat; ha önök úgy érzik, hogy Románia máttól fogva más külpolitikát kell, hogy kövessen, én kész vagyok, hogy visszavonuljak“ ... a trónörökösre mutatott... „utódom itt van, csak ...“

Ferdinánd heves kézmozdulattal tiltakozott. Carol körülhordozta szemét a jelenlevőkön, de senki sem szólt egy szót sem, senki sem mozdult, csak az arcok árultak el némi kételkedést. A király megértette, hogy manővere nem sikerült, — írta Dúca.

Megszólalt végre Lahovary:

„Felséged nem veszi észre, hogy Ausztria nem közölve szándékát Romániával, szövetségesével, — Berchtold úgy bánt Felségeddel, mint vazallusával?“

Ez már sok volt, a király elvörösödött és haragtól izzó hangon szólt:

„Lahovary úr, ön nagyon jól tudja, hogy én sohasem túrném el, hogy velem valaki mint vazallusával bánjék.“

„Bine, bine, Sire“, folytatta Lahovary, „de azért mégis úgy van .. és megismételte amit mondott, kissé enyhébben fejezve ki magát.

Lahovary után még csak Morşun szólalt fel, ő egyedül románul. Azután a király bezárta a tanácskozást és mindenkire egyenként feltette a kérdést, hogy a semlegesség mellett vagy ellen van-e?

Carpon kívül mindenki mellette szavazott s Carphoz csatlakozott a király. »Egy ember benyomását keltette, aki nem akarja hinni, amit hall s egy kikerülhetetlen fátum súlyos csapásaitól megtörve mondta el az utolsó szavakat:

„Megállapítom, hogy országom képviselői csaknem egyhangúan a semlegesség mellett foglaltak állást; én, mint alkotmányos uralkodó, alárendelem akaratomat. De félek, hogy az ország tekintélye megcsorbulva kerül ki erről az ülésről s e határozatot Románia meg fogja bánni a jövőben.“

Felállt, Carphoz lépett, kezét szorított és pár szót váltott vele, s távozott: egy megtört, szomorú ember, — írja Mária királyné — „országáért kemény munkában eltöltött hosszú élet után megtagadva népétől“.

Mikor Marghiloman később Carp mellett elhaladt, az odaszólt hozzá:

„A király holnap lemond.“¹

¹ A koronatanács után Bukarestben el volt terjedve a hír, hogy a király le akar mondani. Carp következtetése az uralkodónak utolsó beszélgetésük alkalmával tett egy megjegyzésén alapult.

„Gratulálok“, mondta neki a király, „úgy beszélt, mint államférfiúhoz illik“ és hozzátette „n'importe, cela (a király megnyitó beszéde) sera publié un jour; cela sera mon testament politique.“

„Et lon saura“, felelte Carp, „que le roi a ete abandonné par son peuple.“ (Poliziu-Micjuneşti cikke és Marghiloman emlékiratai.)

A KORONATANÁCS HATÁROZATÁT másnap közzölték a hatalmakkal.

Bécsnek és Berlinnek azt izente a kormány, hogy sajnálja, de nem állhat melléjük Románia: casus foederis esete nem forog fenn, mert a monarchia nem közölte előzetesen a belgrádi demarsot. De az orosz határon történendő csapatösszevonások Ausztria-Magyarország előnyére fognak szolgálni, mert a monarchia nem keU, hogy délkeleti határának védelméről gondoskodják és ennek megfelelően másutt alkalmazhatja a másként ide küldött haderőket.

Berchtold mit tehetett: bonne mine á mauvais jeu. „A két központi hatalom“ — telegrafálta Bukarestbe — „mértányolja a koronatanács határozatát s úgy tekinti, mint a baráti viszony kifejezőjét s a hatalmak továbbra is szövetségesükül fogják tekinteni Romániát.“

Az oroszokat sem hagyta szó nélkül Brátianu.

Poklewszkit, a bukaresti orosz követet biztosította, hogy a határmenti csapatkoncentráció csak a várakozási álláspont kifejezője s egyáltalán nem irányul Oroszország ellen. Ellenkezőleg: „Románia sohasem fogja elfelejteni a cár őfelségének jóakarátú magatartását 1913-ban, s a román kormány különben sem cselekedhetnék az ország közvéleménye ellen.“ Poklewszki örömmel vette tudomásul, hogy Oroszország megmenekült a hadizenettől.

MIKOR A HÁBORÚ KITÖRT, ötvenéves fordulója közeledett annak az időnek, hogy Hohenzollern Károly román földre tette lábát. Egy a nyugati civilizáció kapuján kívül lévő, török szuverénitás alatt álló, fanarióta és bojár uralomhoz szokott országba jött, hogy abból moderm, tisztességesen kormányzott, a tizenkilencedik század demokráciáján felépült államot csináljon. Egyszerű, aszkéta ember volt, egyenes, becsületes, adott szavát tartó férfiú, büszke arra, hogy trónját nem örökbe kapta, hanem mint self-made király ült reá. Munkáját komolyan vette, országból csinálni akart valamit.

De oly környezetbe került, amelyben mindannak az ellentétének volt értéke, ami benne volt: ahol az erős kiszipolyozza a gyengét, a bojár a parasztot, ahol nem volt alkotmány s amikor lett, írott betű maradt; ahol nem köt az adott szó, politikai és erkölcsi élet intrikán és korrupción épül fel, ahol mindenkinek két arca van.

Amit az európai politika segélyével el lehetett érni, azt megcsinálta Carol: a vazallus fejedelemségek helyébe „Romániát“, kivívta fegyverrel függetlenségét, csinált belőle királyságot. De a román népből nem bírt európai nemzetet csinálni. Egyszer ő maga mondta: „a román nép nem tud kormányozni s nem hagyja, hogy mások kormányozzák“. Arra az osztályra gondolt, mely a nép vezetésére volt hivatva s monopolizálta a kormányzatot. Arra „a kultúra, különösen lelki kultúra nélkül való, korrump, megvehető osztályra, mely ellenséges táborokra szakadva, századok gyakorlatában hozzászokott, hogy párhónapi uralom után elkeresse trónjáról uralkodóját; örökös hajszában a hatalom után — hatalom alatt azokat az eszközöket értve, melyeknek segítségével kifoszthatta az államot saját érdekében“.¹

¹ C. Stete: Marele r&sboiu 91 politics Romăniei, 34. lap.

Ebben a román világban magánosán állt Carol, a Hohenzollem. Egyedül egy idegen világban, barátok nélkül. Volt pillanat, mikor oda akarta dobni koronáját hálátlan népének, mely benne is a múlt századok fanariótáját akarta látni. Míg eljött a világháború, hogy a maga élességében megmutassa, hogy király és népe egy fél évszázad alatt különböző világban élt és soha meg nem értette egymást, ötven év után jöttek rá a románok, hogy uralkodójuk nem román, hogy ideáljaik mások, ötven év után konstatálta keserűen a király: „Egyedül vagyok!“ ötven év kellett, hogy elteljék, hogy nyilvánvalóvá váljék, hogy királyi becsület és román ideál két különböző dolog.

Mária királyné szarkasztikusán írta: „Legenda úgy tudja, hogy Carol királynak megszakadt a szíve. Én nem tudom, hogy szívek tényleg szakadnak-e meg, de bizonyos, hogy tragikus volt, hogy Carol király élete végén szembekerült népével.“

A történelem egyik nagy tragédiája!

Egy ötven éves becsületos uralkodásban megvénült király, aki élete alkonyán zokogva borult íróasztalára s remegő kézzel próbálta letépni nyakáról a „pour le mcúíc.. rendjelét!

Így kezdődött „egy királyi lelkiismeret tragédiája...“

Carol király naplójegyzeteket hagyott maga után s naplójának utolsó lapjain a következők állnak:

Augusztus 4. — Egész Európa fegyverben. .. Bulgária és Törökország a hármasszövetség oldalán. Sazonov Erdélyt ígéri nekünk.

Augusztus 11. — Szép idő van. Brátianu mondja, hogy az egész közvélemény Magyarországot ellen van.

Augusztus 17. — Egész nap ágyban, fájdalmaim vannak. Japán megüzente a háborút Németországnak. Mindenütt csak ellenség.

Szeptember 4. — Este tíz órakor Waldhausen Vilmos császár telegrammját hozza: kér, hogy támadjuk meg az oroszokat.

Szeptember 10. — A vélemény itt az, hogy vegyük el Erdélyt és Bukovinát... mindenki Orosz- és Franciaország győzelmében bízik.

Szeptember 11. — Szép idő. Brátianu volt reggelin; ő is, Erdélyt akarja.

Szeptember 21. — Egész nap ágyban; sokat szenvedek. Éjjel-nappal nagy fájdalmaim vannak.

Szeptember 28. — Az összes politikusok Erdélyt akarják. Nagy fájdalmaim vannak.

Szeptember 29. — Homályos nap. Fél 12-kor jön Brátianu. Azt mondja, hogy ura a helyzetnek. Sazonov garantálja orosz győzelem esetén Magyarország román területeit és kész írásban adni. Koronatanács kell, hogy összeüljön; ha biztos a semlegesség fenntartása. Ferenc József érdeklődik egészségem iránt, azt mondja, hogy a helyzet minden reményre feljogosít. Válaszoltam neki, hogy itt nagyon súlyos a helyzet.

Október 5. — Hideg, eső. Fájdalmak, morfium. Czemin aggódik. Az oroszok betörték Magyarországra. Itt háborús a hangulat.

Október 8. — Erősen havaz, minden fehér. Tizenkettőkor Brátianu; csupa intrika.

Október 9. — Havaz ...

Itt megszakad a napló. Október 11-én hajnalban meghalt a király. Három hónappal igen későn.

SZÁSZ ZSOMBOR